

STEFFEN POSER

DIE VÖLKERSCHLACHT BEI LEIPZIG „In Schutt Graus begraben”

(Hrsg. vom Stadtgeschichtlichen Museum, Leipzig, in der Seemann Henschel GmbH & Co. KG, Leipzig, [2013.] 175 o. ISBN 978-3-361-00691-1.)

A Lipszénél 1813. október 16–19. között lezajlott ún. népek csatája a világtörténelem egyik legnagyobb összecsapása volt. Felsorakozott egymással szemben – a mai német történészek álláspontja szerint – Napóleon akkor kb. 15 millió fős birodalmának 450 000 fős hadserege 30 000 főnyi szövetségeseivel, I. Ferenc osztrák császár, Sándor orosz cár, III. Frigyes porosz király egyesített osztrák–porosz–orosz (és svéd) félmillió hadserege ellen. Ez a hatalmas, közel milliányi ember-tömeg egy kb. 32 000 lakosú, a szász választófejedelemséghez tartozó, ám 1806 óta gyakorlatilag francia megszállás alatt élő kereskedőváros, Lipcse térségében tartózkodott egy jó negyedéven át a csata előtt, majd a négy napos öldöklés után a város határában és a városfalakon belül. Ottmaradt október 19-én 90 000 halott, 51 000 sebesült és beteg katona. Túlzás nélkül mondható, hogy – mai fogalomhasználattal élve – egy humanitárius katasztrófa színterére vezet el az olvasót a gazdaságtörténeti vénáját is megcsillogtató Steffen Poser lipcsei történész-muzeológus, a Lipcsei várostörténeti Múzeum Militaria-gyűjteményének kurátora, a lipcsei Völkerschlachtdenkmal (Népek csatája-emlékmű) vezetője.

Steffen Poser kötete nemcsak a kiindulópontot, kérdésfelvetést és vizsgálati szempontokat tekintve szokatlan, hanem forrásbázisát tekintve is különleges. Tulajdonképpen arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen túlélési stratégiája volt a városnak 1806–1814 között a napóleoni háború folyamán (mint előzmény), a lipcsei csata napjaiban, valamint a csatát követő egyéves időszakban. Teszi mindezt oly módon, hogy a korábbi történeti és hadtörténeti szakirodalom alapján a legfontosabb politika- és hadtörténeti vonatkozásokat, a csata előzményeit és lefolyását illetően összefoglalja. Ebben nem mond újat, viszont az olvasó egy jól összeszedett és nagyon plastikus képet kap az eseményekről. Ugyanakkor bevonja a helyben keletkezett, lipcsei vonatkozású forrásokat: pl. Johann Gotthilf, Daniel Schreber, vagy Conrad Joseph Kilian városi orvosdoktorok feljegyzéseit, Seyfert Aus Taucha tiszteletes tudósítását, vagy Friedrich Salomon Lucius, 17 éves lipcsei diák, későbbi egyetemi professzor naplóját, valamint számos városi polgár fennmaradt leveleit, a városi protokollkönyveket, pékek, mészárosok, suszterek és más iparosok és kereskedők testületi könyveit, feljegyzéseit, számláit, levelezését, s nem utolsósorban a helybéli sajtótermékeket, elsősorban a *Leipziger Zeitung* híreit, valamint az eseményekkel foglalkozó metszeteket, litográfiákat, karikatúrákat, pamfleteket – a szerző ezen színes forrásbázis alapján tudja merőben új nézőpontból láttatni az 1813-as lipcsei eseményeket.

A kötet az eseményeket nagyon lényegre törően foglalja össze, ugyanakkor a kismonográfia terjedelmű munka érdekes és élvezetes olvasmány, mert rengeteg forrásrészletet közöl, írottakat és képieket egyaránt. A 174 oldalas munka kiváló nyomdai kivitelezésű, igényes, precíz kivitelű, rendkívül mutatós és tetszetős. Nyolcvanöt – néhány fekete-fehér kivételtől eltekintve – színes litográfiát, metszetet: festmények képét, főleg karikatúrákat és csataképeket tartalmaz. Mindez valóban segíti az olvasót abban, hogy bele tudjon helyezkedni a korabeli szemtanúk gondolat- és lelkivilágába, ami a szerző szándéka. Nem szokványos hadtörténeti munkáról van tehát szó, bár a történeti, hadtörténeti vonatkozások, események adják annak vázát. A nem túl terjedelmes monográfia húsz fejezetre tagolódik, melyek közül az első nyolc az előzményekről, hét magáról a csatáról, illetve annak lefolyásáról, öt pedig a csata utáni egy év lipcsei eseményeiről szól. Átlagosan 7–8 oldalnyi egy fejezet (ráadásul az október 16-i nap leírása hét alfejezetre oszlik), és minden második oldalon van egy-egy illusztráció. A kötet mondanivalója mégsem „esik szét”, nem érezzük, hogy túlságosan szétagolt lenne, mert kiválóak a narratív részek, melyek a mondanivalót tömören, kifejezően tolmácsolják. Az eligazodást a kötet végi összefoglaló irodalomjegyzék segíti.

Amikor 1806-ban megjelentek az első francia katonák Lipcsében (*Napoleon ante portas* című fejezet), kiknek érkezését meteor-becsapódás, felhőszakadások és más szélsőséges időjárási események előzték meg, Kilian doktor naplójában számos városi polgártársának aggodalmát fogalmazta meg, amikor tudomást szerzett Napóleon október 10-i proklamációjáról, melyben a francia császár Szászországot teljes csatlakozására szólította föl: a jeles napokon is csak legfeljebb 12 000 főnyi idegen vásárlóközönséget látott és befogadni képes, 400 éve csöndes egyetemi város hogyan lesz képes megbirkózni a rázúduló emberáradattal, ha Jéna sorsára jut, ahol 53 000 szász és porosz katona állt szemben 96 000 franciával október 14-én? – A *Leipziger Zeitung*, amely a „wahre Lage”, azaz védetség állapotát sugallta aggódó olvasóinak, minden bizonnyal nem tudta megnyugtanni az orvosdoktor, aki számba véve a fogadókat, a két városi kórházat és minden közösségi intézményt, legfeljebb ezer katona elszállásolását látta ekkor kivitelezhetőnek. Amikor aztán a város négy nap múlva, 18-án gyakorlatilag egy francia garnizonná alakult, melyet pillanatok alatt a 300 városi suszternek 150 000 pár lábbelivel kellett a parancs szerint ellátnia (napi 800 pár fejenként!), már az amúgy gazdaságilag fejlett, a korabeli viszonyok között kiemelkedő gazdasági potenciált képviselő, legnagyobb lélekszámú szászföldi település – ahol a teljes szászországi áruforgalom mintegy 93 százaléka zajlott – gazdasági teherbíró képessége is megkérdőjeleződött.

A várost a további, hasonló követelésektől ideiglenesen a december 11-én megkötött poseni békeegyezmény mentette meg. Steffen Poser a továbbiakban bemutatja, hogyan vált Lipcse és környéke Napóleon uralma alatt gyakorlatilag hadivállalkozássá, „hadiüzemmé” 1807-től, ahol a városi polgárság a feszített munkautemű hétköznapiakban a hadseregellátás nehézségeivel küzdött, a városban rendezett rendkívül költséges császári reprezentáció anyagi fedezetének megteremtésén fáradozott, s az ünnepek lebonyolításával foglalkozott azon túl, hogy ez évben mindezen felül a városnak majdnem 10 000 tallérjába került a nem szívesen látott kosztosok ellátása („die Verpflegung der unwillkommenen Kostgänger”), ahogyan a városban beszállásolt mintegy 2000 francia katonatisztet emlegették. Lipcse ugyan áprilisban fellélegzett, amikor a francia tábor elvonult, ám az 1811-ig tartó időszakban még egy alkalommal, 1809 nyarán kellett még ennél is jelentősebb beszállásolási terheket fizetniük (17 000 tallér készpénz, s 5800 adag hús és kenyér előteremtése, amikor Napóleon a Lipcse felé tartó osztrák hadsereg ellen vonult).

A városi lakosság ugyanakkor a katonai és politikai eseményekről folyamatosan tájékozódott a *Zeitungok*ból, s még a kezdetek kezdetén francia-szimpatizáns polgárok is megosztottak voltak a tekintetben, hogy testvérháborút kell-e viselni Ausztria ellen vagy sem. Napóleon győzelmei (Tengen, Abensberg, Landshut, Eckmühl elfoglalása) aggodalommal töltötték el a lipcseieket. 1810-re a város már mintegy 100 000 talléros sarcnál járt, s Napóleon 1812. évi oroszországi hadjárata, melyben 25 500 szászországi katona vett részt a 425 000 fős francia hadsereg kötelékben, további kételyeket eredményezett már a franciabarát érzelmű polgárokból is. A spanyolországi fiaskó és az oroszországi vereség után a lipcseiek „nem törtek ki felhőtlen kacagásban”, amikor megtudták, hogy mily rengeteg honfitársuk pusztult el – fogalmazza meg a szerző a városi lakosság közvélekedését 1812 végén egy korabeli pamflet rigmusait idézve.

1813. tavaszára a politikai erőviszonyok kiegyenlítődtek a kontinensen, s a Poroszország és Franciaország között katonailag pattanásig feszült hadi helyzetről és eseményekről a lipcseieknek is megfelelő ismereteik voltak. Már 1813 februárjában úgy vélték, hogy Napóleon visszaszorításán a város – melynek térségében a császár az oroszok Odera felé tartó előrenyomulása miatt a fizetéképtelen francia gyalogságot és egy lengyel hadosztályt állomásoztatta – csak nyerhet. Ugyanakkor a bizakodást egy sorscsapás egyszeriben szertefoszlatta: február 17-én a lipcsei ún. francia kórházban tifuszjárvány tört ki. A város építettett a megbetegedett francia katonák számára egy újabb kórházat a Fleischerplatzon, majd mire leküzdötték a járványt valamennyire, megjelentek a város környékén, majd a városban március 31-én az első kozák alakulatok, akik hamarosan kiűzték a még hátramaradt franciákat. Másnap Lipcse egy csapássá kozák katonai táborrá vált, ami egy két és fél hetes állapotot eredményezett, s melynek Lützow porosz szabadcsapatainak április 17-i megjelenése vetett véget. Ezt követően, a hónap végétől a hadi felvonulási területen élő lipcseiek már nem voltak képesek pontosan követni a térségben lezajló francia és szövetséges katonai változásokat, csapatmozgásokat, de azt kiválóan érzékelték, hogy hamarosan a térségben fog a döntő összecsapás lezajlani: ebben a helyzetben egyetlen gondjuk volt csupán – s ez véleményem szerint kitűnő helyzetfelismerésről

tanúskodik, amit a szerző sajnos elmulasztott megállapítani –, hogyan alakítsák át a várost egyetlen hatalmas katonai kórházzá. 1100 tallérért építettek egy újabb kórházi épületet, a sáncokat a város körül megerősítették – az erődítési munkálatokra és a kórházakra állítólag napi 130 000 tallért (!) fordítottak egy teljes hónapon keresztül.

Az 1813. június 4-én megkötött fegyverszünetet, melyet a felek demarkációs vonalaik megerősítésére használtak föl, a lipcseiek nemigen élvezhették, a mintegy 8000, többségében kozák katona ott-tartózkodása, valamint annak a 3000 beteg katonának a terhe miatt, akiket el kellett látniuk (szeptemberben napi ötvennyel, októberben minden nap kilencvennel nőtt a számuk) – s még a csata el sem kezdődött.

A szerző a továbbiakban összefoglalja az októberi csata legfontosabb eseményeit, napokra lebontva az eddig megjelent szakirodalom összegzése alapján. Előzményként kiemeli az október 14-i Liebertwolkwitz mellett lezajlott lovas ütközetet, mely Schwarzenberg és a szövetségesek szempontjából szerinte lélektanilag is döntő jelentőségű volt.

Az október 16-i események kapcsán Steffen Poser egy újabb, a csata lefolyását mindkét oldalon döntően meghatározó eseményről számol be, a huzamosabb ideje jellemző szélsőséges időjárásról és annak következményeiről: 1813 tavaszán egész Kelet- és Közép-Európában hatalmas esőzések voltak, augusztus végén pedig a nyugati területeken. Lipcsében és környékén mindkét időszakban felhőszerkezetek voltak, ami a térségben hónapok óta zajló csapatmozgásokkal együtt oda vezetett, hogy az utak feneketlen mocsarakká váltak. Ugyanez jellemezte az október 16-i napot, a lipcseiek a városba a kapukon át csak lefektetett pallókon tudtak bejutni.

Poser településről településre haladva írja le a Lipcse környéki 16-i eseményeket (Wachaunál délelőtt, Connewitzben, Wachauban délután, Möckern, Lindenau falvakban). Mérleget vonva megállapítja, hogy a nap eseményeiben a lipcseiek nemigen vettek (még) részt. Másnap tüzszünet volt. 18-án az első orosz–orosz támadások a franciák ellen délután kezdődtek – a csata aznap lefolyásának részletes ismertetésére kerül sor. A szerző úgy véli, s ezzel csatlakozik a német szakirodalom általános véleményéhez, hogy ezen a napon dőlt el a négynapos csata sorsa.

A lipcseiek megpróbáltatásai azonban még csak ezután következtek. 19-én reggel 7 órától már a város falain belül folytak a harcok, ahol a franciákkal az oroszok csaptak össze, elsősorban a Szelmalom-kapunál és a Geber-kapunál. Az utcák a korabeli szemtanúk leírása szerint pillanatok alatt sártengerré változtak, a harcoló katonák levonulása után mérhetetlen mennyiségű szemét és trágya maradt, majd miután valahogyan a polgárság rendet rakott, megjelent a városban és beszállásolta magát I. Sándor orosz cár (a Katharinenstraßen), III. Frigyes Vilmos porosz király (a vásártéren) kíséretével. A városvezetésnek pillanatok alatt referálnia kellett a porosz uralkodó előtt az 1806 óta tartó időszakra vonatkozóan a város politikai érzelmeiről, hovatartozásáról, Napóleon-ellenességéről vagy szimpátiájáról – természetesen a kritikus hangok kerekedtek felül, illetve az ilyen tartalmú megnyilatkozásokat, sajtóhíradásokat hangsúlyozták. A város és környéke tele volt fel nem robbant ágyúgolyóval (állítólag csak Holzhausenban 3600 ilyen gyűjtöttek egybe).

De a legnagyobb megpróbáltatást annak a 90 000 halottnak az eltemetése és 51 000 sebesültnek az ellátása jelentette, mely Lipcsét és környékét, talán túlzás nélkül mondható, apokaliptikus helyé tette, ahogyan erről a korabeli beszámoló is tanúskodik: hét nappal a csata után 20 000 sebesült (vegyesen szövetségesek és franciák) feküdt a város 50 különböző katonai kórházában és szerteszét az utcákon, akiknek helyzetét, állapotát a féktelen fantáziával sem lehet elképzelni – írta Johann Christian Reil orvosdoktor egyik jelentésében október 26-án. November 22-én aztán kiütéses tífusz járvány kezdődött. Csak a legszigorúbb rendőri intézkedésekkel sikerült ennek tovaterjedését megakadályozni, valamint a tömegsírokba történő, folyamatos, megfeszített ütemű temetéseket elvégeztetni a polgárokkal. Anglia ebben a helyzetben egyedülállóan hathatós segítséget nyújtott: ezekben a napokban élelmiszerszállítmányokat küldött – az angol parlament 100 000 fontsterling értékben szavazott meg segílyt Németországnak a canterbury érsek javaslatára, ami több, mint 630 700 tallért jelentett.

A lipcsei eseményeket a szerző a csata első évfordulóján rendezett megemlékezéssel, Te Deum-okkal zárja, amikor is a *Leipziger Zeitung* tanúsága szerint 1814. október 18–19-én a templomokban emlékmiséket tartottak, s a csatára és a „törmelék alá temetettekre” (in Schutt Graus begraben) városzerte harangzúgással emlékeztek.